

ÖRNEK: Biyoistatistik yaz okulu sırasında, kursiyerlerin kısa yoldan öğrenmelerini sağlayacak öğretim yöntemi ile dersin veriliş süresinin iki farklı değişken (X_1 :sınavı bitirme süresi(SÜ) ve X_2 : teste verilen doğru cevap yüzdesi(DY)) üzerine etkileri inceleniyor. Öğretim yöntemi için iki düzey, A_1 : pasif yöntem(Anlatmaya dayalı öğretim yöntemi) ve A_2 : aktif yöntem (Öğrencinin çalışmasına dayalı öğretim yöntemi) özel olarak, dersin veriliş süresi için üç düzey; C_1 : 6 hafta süre ile günde 2 saatlik kurs, C_2 : 4 hafta süre ile günde 3 saatlik kurs, C_3 : 3 hafta süre ile günde 4 saatlik kurs şeklinde özel olarak seçiliyor. Bu amaçla öğrenciler rastgele 6 gruba ayrılarak her gruba "değişik öğretim yöntemi-değişik süre" seviyelerinde kurs veriliyor. Kurs sonunda bir sınav yapılarak öğrencilerin sınavı bitirme süreleri ve teste verdikleri doğru cevap yüzdeleri aşağıdaki gibi ölçülüyor. Buna göre:

- Problemin çözümü için uygun istatistiksel analizi nedenlerini açıklayarak belirleyiniz?
- Bu analiz kapsamında uygun modeli ifade ediniz ve ana etkiler için model parametrelerini tahmin ediniz?
- (C_2, A_2) deneme kombinasyonuna ait etkileşim parametresini ve bu deneme kombinasyonunda 3. Gözlemin hatasını tahmin ediniz?
- Etkileşim etkisinin önemli olup olmadığına karar veriniz?
- Öğretim yöntemi etkisinin önemli olup olmadığına karar veriniz?
- Dersin veriliş süresi etkisinin önemli olup olmadığına karar veriniz?
- Etkisi önemli olan etkiler niçin hangi düzeyler bakımından hangi değişkene göre farklılık olduğunu araştırınız?

Öğretim Yöntemi	Dersin Veriliş Süresi					
	C1		C2		C3	
	SÜ	DY	SÜ	DY	SÜ	DY
A1	36	26	46	17	26	14
	34	22	34	21	31	14
	28	21	31	17	30	16
	34	23	31	18	34	16
	34	21	36	23	30	13
	29	19	26	19	27	13
	48	25	35	16	21	12
	28	20	33	19	31	15
	34	21	23	15	37	14
	38	20	30	14	29	14
A2	42	25	32	18	28	11
	47	24	39	19	28	10
	51	29	37	17	25	10
	35	25	31	17	22	12
	37	26	36	19	27	11
	44	28	32	19	25	12
	44	25	31	17	33	14
	49	24	41	21	31	13
	43	24	36	18	28	12
	36	26	40	20	23	11

Gözetim:

a)

* Bağımlı değişkenler: X_1 : Dersin bitiş süresi $\rightarrow$ Süreleri
 X_2 : Değerlendirme yöntemi $\rightarrow$ Özetleri } $\Delta = \begin{bmatrix} X_1 \\ X_2 \end{bmatrix}$

* Bağımsız değişkenler (Faktörler):

I. Faktör: Dersin verili süresi $\rightarrow$ Süreleri

Faktör düzeyleri $(g=3)$ $\left\{ \begin{array}{l} A_1: 6 hafta süreyle günde 2 saat \\ A_2: 4 hafta süreyle günde 3 saat \\ A_3: 3 hafta süreyle günde 4 saat \end{array} \right.$

II. Faktör: Öğretim yöntemi $\rightarrow$ Süreleri

Faktör düzeyleri $(b=2)$ $\left\{ \begin{array}{l} A_1: Pratiklere dayalı öğretim \\ A_2: Görsel öğretime dayalı öğretim \end{array} \right.$

Uygun İstatistiksel Analiz:

Gök değişkenli 2 faktör varyans analizi!

b) Model denklemleri;

Tüm derleme kombinasyonlarının sayısı $g \times b = 3 \times 2 = 6$ vardır.

I.-inci faktörün k.-inci ve II.-inci faktörün l.-inci düzeyinde

c.-inci gözlem için modellemiştir;

$$\Delta_{kll} = \begin{bmatrix} x_{1kll} \\ x_{2kll} \end{bmatrix} = \mu_{..} + \alpha_k + \beta_l + (\alpha\beta)_{kl} + \epsilon_{kll} \quad \begin{array}{l} k=1,2,3 \\ l=1,2 \\ c=1,2,\dots,10 \end{array}$$

$(g=3, b=2, n=10)$

$\alpha_k = \mu_{k.} - \mu_{..}$ $\rightarrow$ kelon ortalamaları

$\beta_l = \mu_{.l} - \mu_{..}$

$(\alpha\beta)_{kl} = \mu_{kl.} - \mu_{k.} - \mu_{.l} + \mu_{..}$

Modelin ana etki parametreleri $\alpha_k = \mu_{k.} - \mu_{..}$, $k=1,2,3$ ve $\beta_l = \mu_{.l} - \mu_{..}$, $l=1,2$ dir. Tahmin edicileri ise; $\hat{\alpha}_k = \bar{X}_{k.} - \bar{X}_{..}$, $k=1,2,3$ ve $\hat{\beta}_l = \bar{X}_{.l} - \bar{X}_{..}$ dir. Bunlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Parametre	Tahmini	Parametre	Tahmini
$\mu_{..}$	$\bar{X}_{..} = \begin{bmatrix} 33,6167 \\ 18,25 \end{bmatrix}$	α_1	$\hat{\alpha}_1 = \begin{bmatrix} 4,9333 \\ 5,45 \end{bmatrix}$
$\mu_{1.}$	$\bar{X}_{1.} = \begin{bmatrix} 38,55 \\ 23,70 \end{bmatrix}$	α_2	$\hat{\alpha}_2 = \begin{bmatrix} 0,3833 \\ -0,05 \end{bmatrix}$
$\mu_{2.}$	$\bar{X}_{2.} = \begin{bmatrix} 34,00 \\ 18,20 \end{bmatrix}$	α_3	$\hat{\alpha}_3 = \begin{bmatrix} -5,3167 \\ -5,40 \end{bmatrix}$
$\mu_{.3.}$	$\bar{X}_{3.} = \begin{bmatrix} 28,30 \\ 12,85 \end{bmatrix}$	β_1	$\hat{\beta}_1 = \begin{bmatrix} -1,4834 \\ -0,3167 \end{bmatrix}$
$\mu_{.1}$	$\bar{X}_{.1} = \begin{bmatrix} 32,1333 \\ 17,9333 \end{bmatrix}$	β_2	$\hat{\beta}_2 = \begin{bmatrix} 1,4833 \\ 0,3167 \end{bmatrix}$
$\mu_{.2}$	$\bar{X}_{.2} = \begin{bmatrix} 35,10 \\ 18,5667 \end{bmatrix}$		

bulunur.

c) (C_2, A_2) deneme kombinasyonuna ait etkileşim parametresine tahmini;

$$(\alpha\beta)_{22} = \mu_{22} - \mu_{2.} - \mu_{.2} + \mu_{..} \Rightarrow (\hat{\alpha}\hat{\beta})_{22} = \bar{X}_{22} - \bar{X}_{2.} - \bar{X}_{.2} + \bar{X}_{..}$$

$$\Rightarrow (\hat{\alpha}\hat{\beta})_{22} = \begin{bmatrix} 35,5 \\ 18,5 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} 34,0 \\ 18,20 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} 35,10 \\ 18,5667 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} 33,6167 \\ 18,25 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0,0167 \\ -0,0167 \end{bmatrix}$$

dir. Ayrıca bu deneme kombinasyonunda 3. gözlemin hata tahmini $E_{223} \rightarrow \hat{E}_{223} = X_{223} - \bar{X}_{22} = \begin{bmatrix} 37 \\ 17 \end{bmatrix} - \begin{bmatrix} 35,5 \\ 18,5 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1,5 \\ -1,5 \end{bmatrix}$ bulunur.

Hipotezler:

i) $H_0: \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 \rightarrow$ (örneğin verilerin sürelerinin dağılımlarının eşit olması)

$H_1: \exists \mu_k$ diğerlerinden farklıdır.

ii) $H_0: \mu_{.1} = \mu_{.2}$

$H_1: \mu_{.1} \neq \mu_{.2}$

iii) $H_0: \mu_{11} = \mu_{21} = \mu_{31} = \mu_{12} = \mu_{22} = \mu_{32}$

$H_1: \exists \mu_{kl}$ diğerlerinden farklıdır.

Test istatistiği;

$$\chi_1 = - \left[gb(n-1) - \frac{p+1-(g-1)}{2} \right] \ln \Lambda_1 \sim \chi_{p(g-1)}^2$$

$$\Lambda_1 = \frac{|H|}{|F_1+H|}, \quad F_1 = \sum_{k=1}^g b_n (\bar{X}_{k.} - \bar{X}_{..}) (\bar{X}_{k.} - \bar{X}_{..})'$$

$$F_1 = \begin{bmatrix} 1055,032 & 1111,55 \\ 1111,55 & 1177,30 \end{bmatrix}$$

$$F_2 = \sum_{l=1}^b g^n (\bar{X}_{.l} - \bar{X}_{..}) (\bar{X}_{.l} - \bar{X}_{..})'$$

$$F_2 = \begin{bmatrix} 132,02 & 28,187 \\ 28,187 & 6,018 \end{bmatrix}$$

$$F_{12} = \sum_{k=1}^g \sum_{l=1}^b n (\bar{X}_{kl} - \bar{X}_{k.} - \bar{X}_{.l} + \bar{X}_{..}) (\bar{X}_{kl} - \bar{X}_{k.} - \bar{X}_{.l} + \bar{X}_{..})'$$

$$F_{12} = \begin{bmatrix} 307,895 & 174,772 \\ 174,772 & 99,232 \end{bmatrix}$$

(5)

$$T = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^b \sum_{k=1}^p (X_{ijk} - \bar{X}_{..})(X_{ijk} - \bar{X}_{..})'$$

$$T = \begin{bmatrix} 2828,05 & 1525,71 \\ 1525,71 & 1467,25 \end{bmatrix}$$

$$T = F_1 + F_2 + E_{12} + H$$

$$H = \begin{bmatrix} 1333,1 & 211,2 \\ 211,2 & 184,7 \end{bmatrix}$$

$$* \Lambda_1 = \frac{|H|}{|F_1 + H|} = \frac{201618,13}{1502970,946} = 0,1341$$

$$L_1 = - \left[3 \times 2 \times 9 - \frac{2+1-2}{2} \right] \ln(0,1341) = 107,49$$

$\alpha = 0,05$ için

$$\chi^2_{p(g-1); \alpha} = \chi^2_{4; 0,05} = 9,49$$

$\Rightarrow H_0$ red edilir.

Yani dersin veriliş süresi, sınavın bitiş süresi ile devamların doğruluk yüzdeleri arasında etkilidir.

$$* L_2 = - \left[gb(n-1) - \frac{p+1-(b-1)}{2} \right] \ln \Lambda_2 \sim \chi^2_{p(b-1)}$$

$$\Lambda_2 = \frac{|H|}{|F_2 + H|} = \frac{201618,13}{222118,323} = 0,9077$$

$$L_2 = - \left[3 \cdot 2 \cdot 9 - \frac{2+1-1}{2} \right] \ln(0,9077) = 5,13$$

(6)

(13)

$\alpha = 0.05$ için

$$\chi^2_{p(b-1); \alpha} = \chi^2_{2; 0.05} = 5.99$$

$\Rightarrow H_0$ kabul edilir.

Yani, öğretim yöntemi, sınavın bitiş süresi ile cevapların doğruluk yüzdesi üzerinde etkilidir.

$$* \chi^2_E = - \left[gb(n-1) - \frac{p+1-(g-1)(b-1)}{2} \right] \ln \Lambda_E \sim \chi^2_{p(b-1)(g-1)}$$

$$\Lambda_E = \frac{|H|}{|E_{12+H}|} = \frac{201618,13}{316956,6076} = 0,6361$$

$$\chi^2_E = - \left[3 \cdot 2 \cdot 9 - \frac{2+1-(2-1)}{2} \right] \ln(0,6361) = 24,2$$

$\alpha = 0.05$ için

$$\chi^2_{p(g-1)(b-1); \alpha} = \chi^2_{4; 0.05} = 9.49$$

$\Rightarrow H_0$ red edilir.

Yani, etkileşim, sınavın bitiş süresi ile cevapların doğruluk yüzdesi üzerinde etkilidir. Etkileşim önemlidir.

Faktörler, bağımlı değişkenleri birbirine bağlı olarak etkilemektedir.

I. faktör dersin verilmiş süresi önemli bulunduğu için bu faktöre göre hangi gruplar arasında ve hangi değişken bakımından farklılık bulunduğu araştırılabilir.

Öğretim yöntemi (II. faktör) önemli olmadığı için A'ları karşılaştırmıyoruz.

(7)

2. faktör için; 2 düzey $k \neq t = 1, 2$ olmak üzere j-inci düzeylere göre karşılaştırma yapılarak olurdu;

$$H_0: \mu_{jk.} - \mu_{jt.} = 0 \quad k \neq t = 1, 2, 3$$

$$H_1: \mu_{jk.} - \mu_{jt.} \neq 0 \quad j = 1, 2$$

Güçüm analizi;

$$P \left[(\bar{X}_{jk.} - \bar{X}_{jt.}) - t_{\alpha/2, g(b(n-1))} \cdot \frac{s}{\sqrt{g(b(n-1))}} \leq \mu_{jk.} - \mu_{jt.} \leq (\bar{X}_{jk.} - \bar{X}_{jt.}) + \dots \right] = 1 - \alpha$$

Toplam karşılaştırma sayısı;

$$P \binom{9}{2} = 2 \binom{3}{2} = 6$$

i) B_1 ve B_2 düzeyleri X_1 'e göre;

$$\left(\frac{g(b(n-1))}{P(g(b(n-1)))} \right) = 54$$

$$(k=1, t=2, j=1)$$

$$H_0: \mu_{11.} - \mu_{12.} = 0$$

$$H_1: \mu_{11.} - \mu_{12.} \neq 0$$

$$\bar{X}_1 = \begin{bmatrix} 38,55 \\ 23,70 \end{bmatrix} \quad \bar{X}_2 = \begin{bmatrix} 34,00 \\ 18,20 \end{bmatrix} \quad \bar{X}_3 = \begin{bmatrix} 28,30 \\ 12,85 \end{bmatrix}$$

$$P \left[(38,55 - 34,00) - \overset{2,74}{t_{0,025, 54}} \cdot \sqrt{\frac{1333,1 \cdot 2}{54 \cdot 20}} \leq \mu_{11.} - \mu_{12.} \leq (38,55 - 34,00) + \dots \right] = 0,95$$

$$P \left[0,245 \leq \mu_{11.} - \mu_{12.} \leq 8,855 \right] = 0,95 \Rightarrow H_0 \text{ red edilirdi.}$$

ii) B_1 ve B_3 düzeyleri X_1 'e göre;

$$(k=1, t=3, j=1)$$

$$H_0: \mu_{11.} - \mu_{13.} = 0$$

$$H_1: \mu_{11.} - \mu_{13.} \neq 0$$

$$P \left[(38,55 - 28,30) - 2,74 \sqrt{\frac{1333,1 \cdot 2}{54 \cdot 20}} \leq \mu_{11.} - \mu_{13.} \leq (38,55 - 28,30) + \dots \right] = 0,95$$

(8)

$$P[5,365 \leq \mu_{11} - \mu_{12} \leq 14,555] = 0,95$$

çii) B_2 ve B_3 düzeyleri X_1 'e göre;

$$(k=2, t=3, j=1)$$

$$H_0: \mu_{12} - \mu_{13} = 0$$

$$H_1: \mu_{12} - \mu_{13} \neq 0$$

$$P[1,395 \leq \mu_{12} - \mu_{13} \leq 10,005] = 0,95$$

çiv) B_1 ve B_2 düzeyleri X_2 'e göre;

$$(k=1, t=2, j=2)$$

$$H_0: \mu_{21} - \mu_{22} = 0$$

$$H_1: \mu_{21} - \mu_{22} \neq 0$$

$$P[3,896 \leq \mu_{21} - \mu_{22} \leq 7,102] = 0,95$$

v) B_1 ve B_3 düzeyleri X_2 'e göre;

$$(k=1, t=3, j=2)$$

$$H_0: \mu_{21} - \mu_{23} = 0$$

$$H_1: \mu_{21} - \mu_{23} \neq 0$$

$$P[3,248 \leq \mu_{21} - \mu_{23} \leq 12,452] = 0,95$$

vi) B_2 ve B_3 düzeyleri X_2 'e göre;

$$(k=2, t=3, j=2)$$

$$H_0: \mu_{22} - \mu_{23} = 0$$

$$H_1: \mu_{22} - \mu_{23} \neq 0$$

$$P[3,748 \leq \mu_{22} - \mu_{23} \leq 6,952] = 0,95$$

(9)